วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

GUIDELINES FOR PROMOTING THE ADMINISTRATION AND MANAGEMENT OF MEDITATION CENTERS IN THE THAI SANGHA

พระชญาเชษฐกาญจน์ กุลเพชรจารุภักดี*
Phra Chayachetkan Kulpetjarupakdi*
วัดแก้วฟ้า นนทบุรี
Wat Kaew Fah, Nonthaburi
*Corresponding Author E-mail: komint100@gmail.com
Received July 13, 2026; Revised August 8, 2026; Accepted August 26, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย โดยศึกษาบทบาท ความสำคัญ สภาพการบริหารจัดการ และแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในฐานะสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ตลอดจนการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณภาพจิตใจของประชาชน ผลการศึกษาพบว่าการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมควรพัฒนาให้เป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประเด็น ได้แก่ สภาพแวดล้อม บุคลากร การบริหารจัดการ เทคโนโลยี เครือข่าย และศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์และเกื้อหนุนกัน กล่าวคือ ควรจัดสภาพแวดล้อมให้สะอาด สงบ ร่มรื่น และปลอดภัย พัฒนาพระวิปัสสนาจารย์และบุคลากรให้มีความรู้และทักษะที่เหมาะสม บริหารบุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรอย่างเป็นระบบ นำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร ประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคณะสงฆ์ ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม และพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาจึงเป็นแนวทางการบริหารจัดการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้มีระบบการดำเนินงานที่ชัดเจน มีสภาพแวดล้อมและกิจกรรมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม บุคลากรสามารถให้คำแนะนำและถ่ายทอดหลักธรรมได้อย่างเหมาะสม ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูล กิจกรรมและการปฏิบัติธรรมได้สะดวกและทั่วถึงมากขึ้น ขณะเดียวกัน การสร้างเครือข่ายจะช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมและทรัพยากรในการดำเนินงาน ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้รับประโยชน์ทั้งด้านความรู้ทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนสำนักปฏิบัติธรรมจะมีศักยภาพในการดำเนินงาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการให้บริการแก่ประชาชนเพิ่มขึ้น และในระดับสังคมจะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งคุณธรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, สำนักปฏิบัติธรรม, คณะสงฆ์ไทย

Abstract

This academic article aims to propose guidelines for promoting the management of meditation centers under the Thai Sangha by examining their roles, significance, current

management conditions, and development approaches as Buddhist institutions that play an important role in promoting Buddhist education and meditation practice, as well as in developing the morality, ethics, and mental well-being of the people. The findings reveal that the management of meditation centers should be systematically developed in accordance with the context of contemporary society. Six key components were identified: environment, personnel, management, technology, networks, and learning centers. These components are interrelated and mutually supportive. Specifically, meditation centers should provide clean, peaceful, pleasant, and safe environments; develop the knowledge and skills of meditation instructors and personnel; systematically manage personnel, budgets, and resources; apply technology to management, public relations, and Buddhist dissemination; establish collaborative networks with the Sangha, communities, educational institutions, government agencies, and civil society; and develop meditation centers as learning centers for enhancing people's quality of life. The resulting guidelines can be applied to improve meditation center management through clearly defined operational systems, environments and activities conducive to meditation practice, and personnel capable of providing appropriate guidance and effectively communicating Buddhist teachings. They can also facilitate broader and more equitable public access to information, activities, and meditation practices. Meanwhile, network development can increase participation and resources for operations. Consequently, meditation practitioners can benefit from enhanced knowledge of Buddhism, mental development, morality, ethics, and the application of Buddhist principles in daily life. Meditation centers will also gain greater capacity to operate effectively, disseminate Buddhism, and provide services to the public. At the societal level, these outcomes will contribute to the development of a moral society, improvement of people's quality of life, and the preservation and sustainable continuation of Buddhism.

Keywords: Administration and Management, Meditation Practice Centers, Thai Sangha

บทนำ

การปฏิบัติธรรมมีเป้าหมายสำคัญเพื่อพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบสุข มีสติ และมีปัญญาสามารถแยกแยะความดีความชั่วได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น การฝึกปฏิบัติธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยสถานที่ที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและการเจริญภาวนา หากปฏิบัติในสถานที่ที่ขาดความสงบหรือมีสิ่งรบกวนมาก เช่น บริเวณที่มีผู้คนพลุกพล่านหรือภายในที่อยู่อาศัย อาจส่งผลให้การฝึกปฏิบัติเป็นไปได้ยากและไม่บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ สถานที่ปฏิบัติธรรมที่ส่งเสริมให้การนั่งสมาธิและการเจริญภาวนาเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมที่สงบ ร่มรื่น และเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ มหาเถรสมาคมจึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. 2543 เพื่อรองรับพุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจในการปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิและการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยมุ่งหมายให้แต่ละจังหวัดมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในด้านการฝึกอบรมสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างน้อยจังหวัดละ 1 แห่ง

การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดต้องดำเนินการตามข้อ 5 แห่งระเบียบมหาเถรสมาคมดังกล่าว ซึ่งกำหนดให้เจ้าคณะจังหวัดทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ดำเนินการคัดเลือกวัดที่มีความเหมาะสม และให้เจ้าอาวาสวัดที่ประสงค์จะจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมยื่นคำขอตามแบบที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด เสนอต่อคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเพื่อพิจารณา จากนั้นประธานคณะกรรมการจะรายงานผลต่อเจ้าคณะภาคและเจ้าคณะใหญ่ เพื่อเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เมื่อมหาเถรสมาคมมีมติอนุมัติและมีพระบัญชาให้จัดตั้งแล้ว สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะดำเนินการขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และจัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปีตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการดำเนินงานดังกล่าวจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของเจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์ในนามคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แต่ภายหลังการบังคับใช้ระเบียบดังกล่าวเป็นระยะเวลากว่า 6 ปี จำนวนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่จัดตั้งขึ้นกลับไม่เพิ่มขึ้นตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2549)

สำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่งอาจมีรูปแบบการจัดสถานที่และการบริหารพื้นที่ที่แตกต่างกันไปตามบริบทและความเหมาะสมของแต่ละสำนัก แต่โดยภาพรวมล้วนมุ่งเน้นการจัดสภาพแวดล้อมให้มีลักษณะเป็น “สัปปายะ” อันหมายถึงสภาพที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติ ทั้งในด้านสถานที่สำหรับฟังธรรมและปฏิบัติธรรม สถานที่รับประทานอาหาร ที่พักอาศัย ตลอดจนพื้นที่สำหรับการปฏิบัติภาวนาเป็นการส่วนตัว ซึ่งได้รับการจัดให้มีความสะดวก เหมาะสม สงบ และเอื้อต่อการเจริญสมาธิและวิปัสสนา อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาจิตใจและบรรลุเป้าหมายของการปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระครูสมุห์ชาคริต ปิยาคโม, 2566)

ดังนั้น บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมให้มีประสิทธิภาพ มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทของสังคมในปัจจุบัน อันจะช่วยลดปัญหาและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารจัดการที่ไม่เป็นระบบ ตลอดจนส่งเสริมให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชนได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรม การพัฒนาคุณภาพจิตใจของประชาชน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงาม อันเป็นรากฐานสำคัญในการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยสืบไปในอนาคต

บริบทของสำนักปฏิบัติธรรม

นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล การเข้าวัดฟังพระธรรมเทศนาและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันธรรมสวนะหรือในโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นกิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน สังคมไทยยังคงรักษาแนวปฏิบัติดังกล่าวไว้ โดยเฉพาะในวันพระหรือวันธรรมสวนะ ซึ่งพุทธศาสนิกชนจะเตรียมภัตตาหารเพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ พร้อมทั้งเตรียมกายและใจเพื่อเข้าร่วมฟังธรรม รักษาศีล และปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา อันเป็นการสืบทอดขนบธรรมเนียมทางศาสนาที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล การปฏิบัติธรรมจึงมิใช่เรื่องที่ห่างไกลจากวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน หากแต่เป็นกิจกรรมที่ผูกพันอยู่กับวิถีวัฒนธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน การปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่อาจบังคับหรือกำหนดให้บุคคลใดปฏิบัติได้เหมือนกันทุกคน แต่ขึ้นอยู่กับศรัทธา ความพร้อม และความสมัครใจของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ การปฏิบัติธรรมจึงเป็น

กระบวนการขัดเกลากิเลส พัฒนาสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงความสงบภายในและดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง (พระครูสมุห์ชาคริต ปิยาคโม, 2566)

สำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่ที่มีความสงบ ร่มรื่น และมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการฝึกปฏิบัติธรรม โดยส่วนใหญ่มักเป็นวัดในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการจัดเตรียมและปรับปรุงสถานที่เพื่อรองรับการฝึกอบรมและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ทั้งในด้านการฝึกสมาธิ (สมถกัมมัฏฐาน) และการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทั้งนี้ สำนักปฏิบัติธรรมที่ยังมิได้รับการคัดเลือกและรับรองตามระเบียบมหาเถรสมาคมให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด จะเรียกว่า “สำนักปฏิบัติธรรมทั่วไป” ส่วนสำนักที่ผ่านการพิจารณาและได้รับการรับรองตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” (จุฬาลักษม์ วงศ์สงวน, 2557)

บริบทของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยปัจจุบันมีความหลากหลายทั้งในด้านแนวคิด วิธีการ และรูปแบบการฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐาน โดยการเลือกแนวทางปฏิบัติย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือจริตของผู้ปฏิบัติแต่ละบุคคล ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติธรรมเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับธรรมชาติของจิตใจตนเอง จึงได้มีการพัฒนาและสืบทอดแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานจากพระอาจารย์และสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

เสนาะ ผดุงฉัตร และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ (2568) ได้เสนอทรรศนะเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่ได้รับความนิยมในประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบการปฏิบัติที่สำนักปฏิบัติธรรมหลายแห่งนำมาใช้เป็นแนวทางในการฝึกอบรมและเผยแผ่ธรรมะ โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 5 สายสำคัญ ได้แก่

1. สายพุทโธ หรือพุทโธกัมมัฏฐาน เป็นวิธีปฏิบัติที่ใช้คำบริกรรม “พุทโธ” อันหมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นอารมณ์กรรมฐาน โดยบางแนวทางจะกำหนดคำบริกรรมให้สัมพันธ์กับลมหายใจ คือ บริกรรมว่า “พุท” ขณะหายใจเข้า และ “โธ” ขณะหายใจออก เพื่อช่วยให้จิตรวมเป็นสมาธิได้ง่ายขึ้น แนวทางนี้ได้รับการเผยแผ่อย่างกว้างขวางโดยหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

2. สายอานาปานสติ เป็นการกำหนดรู้ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกด้วยสติ เริ่มจากการตามดูลมหายใจ แล้วพัฒนาไปสู่การเจริญสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งเป็นแนวทางที่มีรากฐานจากพระไตรปิฎก และได้รับการเผยแผ่อย่างกว้างขวางโดยท่านพุทธทาสภิกขุ

3. สายพอง-ยุบ เป็นแนวทางที่กำหนดอาการเคลื่อนไหวของท้องตามลมหายใจ โดยบริกรรมว่า “พองหนอ” เมื่อท้องพอง และ “ยุบหนอ” เมื่อท้องยุบ อันเป็นการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานตามแนวพระไตรปิฎก แนวทางนี้ได้รับการเผยแผ่ในประเทศไทยโดยพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ.9)

4. สายสัมมา-อะระหัง หรือสายธรรมกาย เป็นการปฏิบัติที่ใช้การกำหนดนิมิตเป็นดวงแก้วใสควบคู่กับการบริกรรมว่า “สัมมา อะระหัง” เพื่อเป็นเครื่องรวมใจให้เข้าสู่ความสงบและความตั้งมั่นแห่งจิต แนวทางนี้ได้รับการวางรากฐานโดยพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หรือหลวงพ่อวัดปากน้ำ

5. สายเคลื่อนไหว หรือสายหลวงพ่อเทียน เป็นการเจริญสติผ่านการกำหนดรู้อาการเคลื่อนไหวของร่างกายในอิริยาบถต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกตัวอย่างต่อเนื่องและรู้เท่าทันความคิดที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ แนวทางนี้มีพื้นฐานจากอิริยาปถปัพพะในสติปัฏฐาน 4 และได้รับการเผยแผ่โดยหลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ

สำนักปฏิบัติธรรมเป็นสถาบันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน สืบทอดเจตนารมณ์แห่งการฟังธรรม รักษาศีล และเจริญภาวนาที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยเป็นสถานที่ที่มีความสงบ ร่มรื่น และเอื้อต่อการพัฒนาสติ สมาธิ และปัญญาในบริบทของประเทศไทย สำนักปฏิบัติธรรมมีความหลากหลายในด้านแนวคิดและรูปแบบการฝึกกัมมัฏฐาน ซึ่งพัฒนาตามแนวทางของพระอาจารย์และคณาจารย์แต่ละสาย ทั้งสายพุทโธ สายอานาปานสติ สายพอง-ยุบ สายสัมมา-

อะระหัง และสายเคลื่อนไหว แม้จะมีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ล้วนมุ่งพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ รู้เท่าทันความเป็นจริง และนำไปสู่การลดละกิเลส อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

แนวทางการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมของมหาเถรสมาคม

ตามแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ 112 ตอนที่ 6 ลงวันที่ 25 มิถุนายน 2567 มหาเถรสมาคม มีมติให้แก้ไขและปรับปรุงระเบียบว่าด้วยสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อให้มีความเหมาะสมกับบริบทและสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกำหนดรายละเอียดไว้ดังต่อไปนี้

เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนสนับสนุนการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นไปตามนโยบายของมหาเถรสมาคมและแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ระเบียบดังกล่าวได้กำหนดโครงสร้างการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับส่วนกลางและระดับจังหวัด โดยจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมแห่งคณะสงฆ์และคณะกรรมการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อทำหน้าที่กำกับ ดูแล ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมให้มีมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ นอกจากนี้ ระเบียบยังได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดตั้ง การดำเนินงาน และการกำกับดูแลสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอย่างชัดเจน โดยกำหนดให้สำนักปฏิบัติธรรมต้องมีความพร้อมด้านสถานที่ พระวิปัสสนาจารย์ และหลักสูตรการปฏิบัติธรรมที่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ พร้อมทั้งเน้นการพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ การจัดทำฐานข้อมูล การติดตามประเมินผล และการรายงานผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติธรรมเป็นไปตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรและแนวทางที่ถูกต้องตามพระพุทธศาสนา อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของประชาชนให้เกิดประสิทธิภาพ

จากระเบียบดังกล่าวของมหาเถรสมาคม ได้กำหนดมาตรฐานการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอย่างชัดเจน ทั้งด้านความพร้อมของสถานที่ จำนวนและคุณสมบัติของพระวิปัสสนาจารย์ ตลอดจนหลักสูตรที่ต้องสอดคล้องกับหลักมหาสติปัฏฐานสูตร พร้อมทั้งวางระบบกำกับติดตาม ตรวจเยี่ยม และรายงานผลการดำเนินงานประจำปีอย่างเป็นรูปธรรม แนวทางการบริหารจัดการเน้นการยกระดับศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ การพัฒนาฐานข้อมูลกลาง และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วประเทศ ทั้งนี้ หากสำนักปฏิบัติธรรมแห่งใดดำเนินงานไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนด อาจถูกพิจารณางดการดำเนินงานชั่วคราวตามมติ เพื่อรักษามาตรฐานความเรียบร้อย และเอกภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย (มหาเถรสมาคม, 2567)

การแบ่งประเภทของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยไม่มีรูปแบบที่ตายตัว เนื่องจากแต่ละหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องอาจใช้หลักเกณฑ์ในการจำแนกที่แตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา การบริหารจัดการ หรือการกำกับดูแล ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของสำนักปฏิบัติธรรมได้หลายลักษณะ (พระนรินทร์ โชติปาโล, 2566) ดังนี้

1. การแบ่งตามศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย เป็นการจำแนกตามสถานภาพและลักษณะของสถานที่ที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ วัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ วัดที่มีการจัดอบรมปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอแต่ยังไม่ได้รับการรับรองเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สำนักสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมอบรมและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง และสถานปฏิบัติธรรมที่จัดตั้งขึ้นโดยภิกษุณี แม่ชี หรือฆราวาส ซึ่งไม่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ประจำ

2. การแบ่งตามวัตถุประสงค์หรือคุณลักษณะของสำนักปฏิบัติธรรม เป็นการจำแนกโดยพิจารณาจากลักษณะเฉพาะของสำนักแต่ละแห่ง เช่น สถานะของสำนักปฏิบัติธรรม แนวทางหรือสายการปฏิบัติ นิกายทางพระพุทธศาสนาที่สังกัด และภูมิภาคที่ตั้งของสำนัก

3. การแบ่งตามสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วไป โดยสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเป็นสำนักที่ผ่านการพิจารณาและรับรองตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ส่วนสำนักปฏิบัติธรรมทั่วไปเป็นสถานที่ที่ดำเนินกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน แต่ยังไม่ได้รับการประกาศแต่งตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

4. การแบ่งตามสายการปฏิบัติธรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นหลายสาย ได้แก่ สายบริกรรมพุทโธ สายบริกรรมยุบหนอ-พองหนอ สายบริกรรมสัมมา-อรหัง สายอานาปานสติที่เน้นการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก และสายพิจารณารูป-นามที่มุ่งพิจารณาสภาวธรรมตามความเป็นจริง

จากแนวทางการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมของมหาเถรสมาคม จะเห็นได้ว่ามุ่งเน้นการพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้มีมาตรฐาน เป็นเอกภาพ และสอดคล้องกับแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกำหนดโครงสร้างการกำกับดูแลที่ชัดเจนทั้งในระดับส่วนกลางและระดับจังหวัด ควบคู่กับกา รยกระดับคุณภาพของสถานที่ บุคลากร และหลักสูตรการปฏิบัติธรรมให้เป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการติดตามประเมินผล การจัดทำฐานข้อมูล และการพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์อย่างต่อเนื่อง อันเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของประชาชนได้

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย ควรมุ่งพัฒนาองค์ประกอบสำคัญให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยสามารถจำแนกเป็นรายด้านได้ (พระครูภาวนาปัจจันตเขต (เสรี ธมฺมานนฺโท), 2567; พระมหาสมถวิล ปภาโส (อิหนิม), 2561) ดังนี้

1. ด้านสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวก ควรจัดสภาพแวดล้อมของสำนักปฏิบัติธรรมให้สะอาด ร่มรื่น สงบ และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมและเพียงพอ รวมทั้งคำนึงถึงความปลอดภัยและการเข้าถึงของผู้ปฏิบัติธรรมทุกกลุ่ม เพื่อสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการพัฒนากายและจิตใจอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ สถานที่ควรมีความสะดวก ปลอดภัย การคมนาคมเข้าถึงได้ง่าย ตลอดจนมีสภาพอากาศและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม

2. ด้านบุคลากรและวิทยากร ควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะการสื่อสาร และศักยภาพของวิทยากรและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถถ่ายทอดหลักธรรม ให้คำแนะนำ และดูแลผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม รวมทั้งควรมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญที่หลากหลาย เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดกิจกรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ด้านการจัดกิจกรรมและการปฏิบัติธรรม ควรออกแบบและจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการและความแตกต่างของผู้ปฏิบัติธรรม โดยส่งเสริมการเจริญสติและการปฏิบัติในอิริยาบถต่าง ๆ ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง และนอน ตลอดจนส่งเสริมการสนทนาและการสื่อสารในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ เพื่อเสริมสร้างศรัทธา ความเพียร และความสงบทางจิตใจ

4. ด้านการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากร ควรมีการวางแผนและจัดระบบการบริหารงานอย่างชัดเจน ทั้งด้านการจัดกิจกรรม การบริหารบุคลากร การจัดสรรและใช้ทรัพยากร ตลอดจนการบริหารจัดการ

สิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อให้การดำเนินงานเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสม

5. ด้านการประชาสัมพันธ์และการเข้าถึง ควรพัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์ให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตารางกิจกรรม และแนวทางการเข้าร่วมปฏิบัติธรรมได้อย่างสะดวกและทั่วถึง อันจะช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงกิจกรรมและบริการของสำนักปฏิบัติธรรม

6. ด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถานศึกษา และภาคประชาชน เพื่อร่วมกันสนับสนุนการจัดกิจกรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง (พระครูภาวนาปัจจันตเขต (เสรี ธมฺมานนฺโท), 2567)

7. ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรมุ่งให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติธรรมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการดำเนินชีวิต โดยนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน พร้อมทั้งส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนในวงกว้าง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพจิตใจของประชาชนอย่างยั่งยืน

โดยสรุป แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยควรมุ่งพัฒนาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม บุคลากร และระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม อันจะเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและการเจริญภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของวิทยากร การบริหารทรัพยากร และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงสืบไป

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากภาพที่ 1 ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากผลการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย และนำมาพัฒนาเป็นกรอบองค์ความรู้เชิงบูรณาการ ประกอบด้วย 6 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อม สำนักปฏิบัติธรรมควรจัดสภาพแวดล้อมที่สะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม เพื่อเอื้อต่อการเจริญสติ สมาธิ และการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรม

2. บุคลากร ควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะการสื่อสาร และความสามารถในการถ่ายทอดหลักธรรมของพระวิทยากรและบุคลากร เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในสังคมยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สัปปายะ การดำเนินงานควรคำนึงถึงความเหมาะสมของสถานที่ บุคคล อาหาร อากาศ การสื่อสาร และปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจ

4. เทคโนโลยี ควรนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงประชาชนและขยายโอกาสทางการเรียนรู้ด้านธรรมะ

5. เครือข่าย สำนักปฏิบัติธรรมควรสร้างความร่วมมือกับวัด ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของสังคม

6. ศูนย์การเรียนรู้ สำนักปฏิบัติธรรมควรพัฒนาบทบาทจากสถานที่ปฏิบัติธรรมไปสู่ศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการดำเนินชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย

สรุป

จากการสังเคราะห์แนวคิดและแนวทางการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย ผู้เขียนเห็นว่า การบริหารจัดการควรมุ่งพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นระบบและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมและประชาชนในบริบทปัจจุบัน โดยดำเนินการอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุม การพัฒนาสถานที่และสภาพแวดล้อมให้สะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม เพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจ ควบคู่กับการพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์และบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะการสื่อสาร และวิธีการถ่ายทอดหลักธรรมที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรมแต่ละกลุ่ม รวมทั้งการวางแผน กำหนดบทบาทหน้าที่ และบริหารบุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรอย่างเป็นระบบ โดยนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ในการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ วัด ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมเพื่อสนับสนุนทรัพยากร องค์ความรู้ และขยายช่องทางการเข้าถึงการปฏิบัติธรรมให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายมากยิ่งขึ้น ผลจากการบริหารจัดการดังกล่าวจะช่วยให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพ และสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้ปฏิบัติธรรมและประชาชนได้รับประโยชน์ทั้งด้านความรู้ทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และคุณภาพชีวิต ขณะเดียวกันยังช่วยยกระดับสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของประชาชน ตลอดจนเป็นกลไกสำคัญในการเผยแผ่ ธำรงรักษา และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2549). คู่มือการปฏิบัติงาน: การขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

จุฬาลักษม์ วงศ์สงวน. (2557). การศึกษาสภาพแวดล้อมเชิงพื้นที่ของสำนักปฏิบัติธรรมที่สนับสนุนต่อกิจกรรมการปฏิบัติธรรม: กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมภายในวัดปทุมวนารามและวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมภายในมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระครูภาวนาปัจจันตเขต (เสรี ธมฺมานนฺโท). (2567). การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของวัดในจังหวัดตราด (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสมุห์ชาคริต ปิยาคโม. (2566). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 6(4), 168-182.

พระนรินทร์ โชติปาโล. (2566). การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน (สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมถวิล ปภาโส (อิหนิม). (2561). การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในเขตกรุงเทพมหานครตามหลักสัปปายะ 7 (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาเถรสมาคม. (2567). ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมแห่งคณะสงฆ์ พ.ศ. 2567. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

เสนาะ ผดุงฉัตร และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ. (2568). วิปัสสนาภาวนาศึกษา: การสัมมนามิติใหม่. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(5), 271–282.